

Pinsevandringa 2012

■ YNGVAR ØIGARDEN OG THORVALD A. GARTHE

Søndeled og Risør Historielags 33. vandring fant sted 2. pinsedag, den 28. mai, i et strålende varmt og godt sommervær i den sørvestre del av kommunen. Matrikkelgården Åkvåg var turmålet denne gangen, men vi hadde også en avstikker innom Sundsdalsmyra under Sandnes. Antall deltakere var omkring 270. Det var tradisjonell turstart kl 11, med gudstjeneste på Krabbesund bedehus en time tidligere. Parkeringa var ved Hope skole med "kameratkjøring" videre, og i tillegg på jorder og langs veien. Turen var ei rundløype på ca 5,5 km på veier og stier i variert terreng.

Utgangspunktet var nord for bebyggelsen på Åkvåg med tilbakekomst litt sør for gårdene. Vandrekomiteens Thorvald A. Garthe ønsket velkommen og ledet turen. Det gode samarbeidet med grunneierne ble framhevet. Ved Kvennbekken hadde disse bygd ny, solid bru for anledningen. Hovedrasten var på Ønnvika, hvor 40 nydelige søsterkaker, bakt av Solveig Øigarden, ble fortært. Her ble også eldste og yngste deltaker, Else Bjørkekjær på 85 år og Julia Sofie Hope på 11 måneder, viet oppmerksomhet.

Mer utførlige tekster fra lydbandopptak av intervjuer underveis, samt flere bilder ligger på Historielagets hjemmeside www.srhl.no. I vedlagte DVD vises filmopptak fra pinsevandringa.

ISSJAU I KVENNVANNET Den store perioden for eksport av is var fra 1870-åra til vel 1900. Enkelte steder ble det også etter den tid skåret is, slik som på Kvennvannet i perioden 1947-58, da Kvennkilen Isbruk dreiv. Reidar Johansen var med på dette. Han fortalte at før skjæring måtte isen ryddes for snø for å få rein og fin stålis. Siden islagte vann var viktige ferdselsveier den gangen, måtte det ved skjæring tas hensyn til at veien mellom Vassvika og Vesterbuktstranda ikke ble blokkert og likedan langsetter vannet. Det ble bygd ny isrenne ned til Kvennkilen. Til skjæring av isen ble det brukt en "mirakelmaskin", som var som en jordfreser med et sirkelsagblad og som skar 30 cm ned. Isen ble ruta opp som et sjakkbrett med ruter på 60 cm hver vei. Først ble det lagd en lang kanal ut til det stedet der blokkene ble skåret. Tre og tre blokker hang sammen og ble fløta

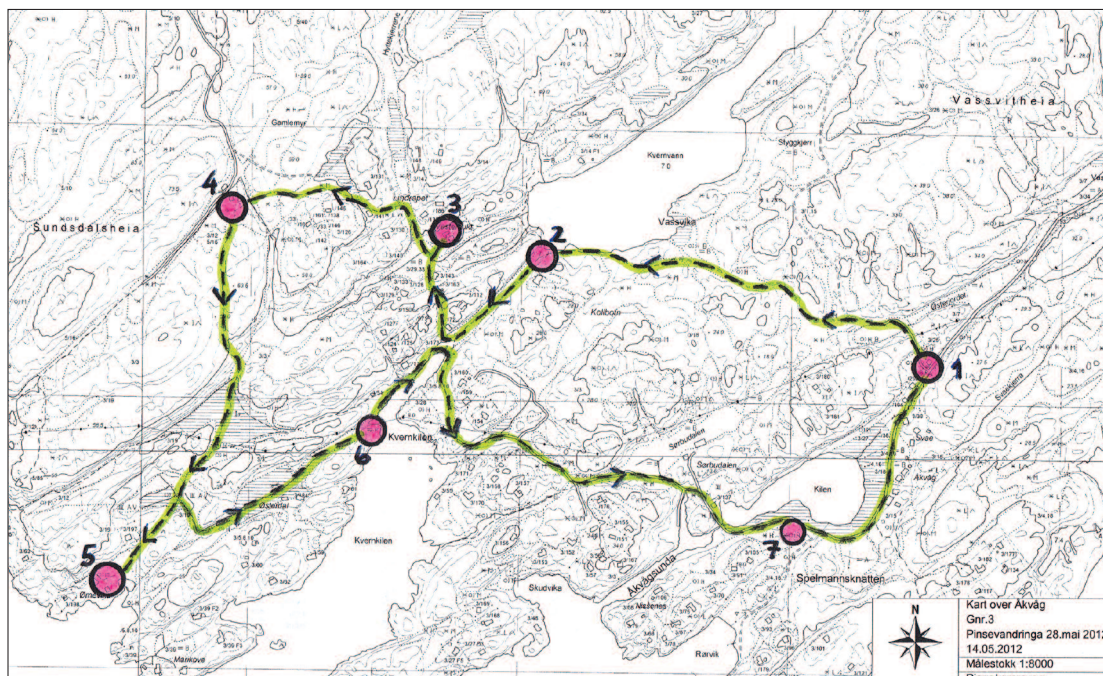

Yngvar Øigarden fra vandrekomiteen har ansvaret for skiltingen. Foto før starten av ruta ved Åkvåg. Foto IS 2012

langsetter kanalen. Ved hjelp av en vaier og kasteblokker ble disse trukket opp av vannet av hester og så ført videre nedover isrenna til isbingen ved Kvennkilen. Ved passe kulde glei det bra, men ved mildvær måtte blokkene puffes fra mann til mann nedover. Reidar Ørnevik, Kåre Eriksen og Oddvar Pedersen var også med på dette¹.

Turen fortsatte deretter ned Kvenndalen langsmed bekken i det verna området, for så å gå opp Kvennklova og fram til Vesterbukt.

Kart over turruta. Kartet framstilt av Thorvald A. Garthe 2012.

1) Åkvåg 2) Kvennvannet 3) Vesterbukt 4) Sundsalsmyra 5) Ønnvika 6) Kvennkilen 7) Åkvågkilen

VESTERBUKT Oddvar Pedersen, som eier stedet nå, fortalte at hans foreldre Martha og Thorvald Pedersen kjøpte eiendommen i 1945. Hans far drukna på sjøen i 1964, og mora døde noen år seinere. Eiendommen var på 130 mål, men er redusert noe ved salg av hyttetomter. Huset er oppført i 1873.

Han vokste opp her sammen med fem søsken, og fortalte om den strevsomme skoleveien. De første åra gikk de til Krabbesund skole, seinere til Hope. Vintertid gikk det med en god time over skauen med ski eller stolping. Var det mye snø, hendte det at de gikk til Åkvåg og tok bussen, men med dårlig brøyting kunne det være at bussen ikke kom fram. Da måtte de gå hele veien om Fie!

¹ Temaet isskjæring er behandlet i Søndeled og Risor Historielags årsskrift for 1981, 1983, 1988, 1992 og 2003. Dessuten i Søndeled bd II s. 95 og i Risor gjennom 200 aar s. 190.

Isskjæring på Kvennvannet vinteren 1948. Fra venstre er det antakelig Edvin Ørnevik, deretter Reidar Johansen. De to som står på isen er Kristian Thorsen og Ole Th. Aakvåg. Utlånt av Rolf Normann Olsen. Bildet er antakelig tatt av hans far Normann Olsen.

Deler av maskineriet til kjerraten står fortsatt, om enn i nokså dårlig stand. Foto IS 2012

Ferden gikk deretter opp Linderapet, vi fulgte den nye bilveien et stykke for så å gå det gamle tråkket opp til Sundsdalsmyra.

SUNSDALSMYRA Erik Sanness Johnsen fortalte at plassen tidligere ble kalt Søndre Sundsdalen eller Søndre Sundsdalsmyra, og er gått ut fra Sandnes. De første husene lå 2-300 meter herfra. Stedet ble kalt Bånnlaus, seinere Gamlemyr, og var en husmannsplass under Ordalen fra ca 1800. John Johnsen fra Sandnes og kona Siri Knutsdatter fra Vormli bodde her og fikk til sammen 13 barn. Han arbeidet på Risøyverven mens de dreiv nybrottsarbeid og husbygging, og han måtte bygge trapper opp fra Nipekilen for å få båret opp materialer. Hans initialer IIS og årstallet 1863, da huset var ferdig, er hogd inn i grunnmuren. Folketellinga

Grunneierne hadde for anledningen laget flott, ny bru over Kvennbekken. Fra venstre Olav Thormod Aakvåg, Oddvar Pedersen og Odd Åsmundhavn. Foto: Yngvar Øigarden 2012

i 1865 viser at de hadde to kuer, kan sette fire tønner poteter og så ½ tønne korn. Samme året ble eiendommen skyldsatt til ½ kalveskinn, og de kjøpte plassen da. John og Siri var mye med i kristelig arbeid, han reiste om vintrene ofte som forkynner. Deres datter Teresie og hennes mann Andreas Olsen overtok stedet. I 1946 var det auksjon her. Normann Olsen kjøpte da eiendommen, og det er hans sønn Rolf Normann Olsen som nå eier stedet².

Fra Sundsdalsmyra gikk veien videre ned et forholdsvis bratt fjellparti. Før vi kom til Ønnvika passerte vi ei myr som Gustav Stålesen i si tid dyrka opp, den blir kalt Gustavs myr. I dag er myra tilvokst med furuskau.

ØNNVIKA Reidar Ørnevik ble intervjuet av Erik Sanness Johnsen. Han fortalte at eiendommen ble rydda omkring 1870-80 av Jens Bentsen fra Nipe, som budde her sammen med søstera Birgitte. Han var ugift og flytta tilbake til Nipe omkring 1900. Bestefar til Reidar flytta da hit med sin familie. I 1991 døde den siste

Hovedrasten var i Ønnvika, hvor det var god plass til alle! Foto IS 2012

² Olav Stiansen skrev i 1980 en artikkel i Agderposten: "En Isak Sellanraa på Sundsdalsmyra i Sønedeled".

fastboende, Edvard. Nå er det Reidars barn som har overtatt hovedhuset, og det er også to hytter som eies av familien. Eiendommen er på ca 95 mål.

Reidar Ørnevik fortalte om skoleveien som gikk opp de bratte kleivene til Sundsdalsmyra. Veien gikk videre til Bjørkekjær, ned til Steinbekken på Nipeveien og videre til Hope. Turen tok en time – om vinteren var det mørkt når de reiste og mørkt når de kom heim igjen. Læreren Kittil Røyseland var grei, han var ikke sint om de kom for seint, og var de blaute, satte de seg inntil ovnen for å tørke klærne.

De hadde ei ku og noen griser her, men det var et slit å få nok vinterfôr til dyra. De leide gårdsbruk på Nipe og slo også i Lyngør og frakta høyet i prammen – da var det om å gjøre å ha medvind.

Erik Johs. Vintermyr kom med en fortolkning av navnet Ønnvika, som er dagens uttale, sjøl om slektsnavnet skrives annerledes. Han mente at det ut fra det lydmessige stemmer mer med det gammelnorske ordet for and (ond, andar, endr) enn ordet for ørn.

Vandreflokken satte seg så i bevegelse fram til neste stopp, etter å ha passert Østerdal.

Pinsevandrere langs Kvennkilen – ca 270. Foto Eli Ommundsen 2012

KVENNKILEN Thorvald A. Garthe pekte på de gamle murene etter ishusene i indre delen av kilen. I sin tid var det tre ishus her. Det var sjelden det la seg is her inne, slik at skutene kunne komme langt inn og få isen direkte ombord. I 1958 kom den siste isblokka fra Kvennvannet ned renna til Kvennkilen.

I Østerdal er det næringsrik jord og gode klimatiske betingelser. Her finnes ei kjempestor – og gammel – barlind. Foto Eli Ommundsen 2012.

Ingunn Hellerdal fortalte at det ligger en tinglyst heftelse på eiendommene som sokner til Kvenndalen. Det fremgår i dokumentet fra 1887 at skauen her ikke må hogges, da stor skau holdt lenger på kulda ved Kvennvannet. Hun kunne fortelle at området vi hadde gått gjennom har et veldig rikt jordsmonn og klimatiske forhold som gjør at en finner en god del sjeldne planter, såkalte rødlistearter. Av trær er det ei kjempestor barlind i nærheten av Østerdal, og her finnes også svære og kraftige hasselrunner. Isskutenes ballastjord og -sand har inneholdt frø, så en finner bl.a. snigleskolm, ormehode og murtorskemunn her.

ÅKVÅG Turen fortsatte langsmed Kvennkilen, forbi Sørbudalen og fram til Åkvåg. Her var det Kirsten Hellerdal og Olav Thormod Aakvåg som orienterte. Opprinnelig var matrikkelgården Åkvåg blant den gruppa gårder i Sønedeled som hadde høyest verdi, fullgårder. Den hadde en skyld på fire huder, seinere tre. De første skriftlige kil-

der som en har om Åkvåg, er fra 1400-tallet. Da får en navnet på den første kjente eieren, Gundulf Åkvåg. Dessuten hadde da den grunnrike Hartvig Krummedike halvparten av gården. På 1600-tallet finner vi navnet på stamfaren til nesten alle som har eid eiendommer på Åkvåg. Han het Ellef. Ellefs sønner og sønnesønner gjør som folk stort sett har gjort i Sønedeled, de deler gårdene i småbruk. I løpet av 1700-tallet flytter folk ut fra det sentrale området, og bosetter seg i Åsmundhavna, Munkvika og Skalvika, som da blir små gårder. Oppdeling av småparseller fortsetter, og det som synes å styre det er hvem som til enhver tid trenger penger og hvem som har penger. I 1870-åra er eiendomsforholda blitt så innvikla at Jordskifteverket måtte bistå grunneierne med en fornuftig opp-

deling av gårdenes areal. Det ble opptegnet kart og skrevet protokoll, denne finnes nå hos Olav Thormod. På den tida var det åtte hus, mens det i dag er fem. Olav Thormods oldefar Thor Kristensen eide det ene huset som hadde bruksnummer 1 og som ble revet i 1954. Det lå der årets vandring startet. Deretter kjøpte han nåværende hus, flytta dit og slo sammen de to bruka. Han ble kalt "Gull-Thor"³.

"Der framme" hvor "Gull-Tor" bodde i en periode. Bildet er tatt ved århundreskiftet med ukjente leieboere utenfor. Huset ble revet i 1954. Tilhører Olav Thormod Aakvåg.

Fra Åkvåg var det mange karer som dro til sjøs, mens kvinnfolka stelte hjemme. I en periode etter at seilskutetida var over, dro mange over til Amerika og la seg opp dollar som igjen ble investert i hus og i driften på Åkvåg. Thor Thorsen Aakvåg, far til Olav Thormod drev med grønnsaker og frukt dyrking. I 1960 høsta han tre tonn med løk for leveranse til Gartnerhallen i Arendal. På 60-tallet fikk en også inntekter til gården ved at det ble leid ut hyttetomter. Olav Thormod kunne fortelle at det også ei kort tid hadde vært en industriarbeidsplass i grenda. Det var brødrene Thorleif og Henrik Henriksen som hadde innreda et gammelt uthus til årefabrikk. Den gikk bra, og fire mann herfra hadde arbeid i fabrikk helt til det skjedde en eksplosjon og det hele brant ned. Dette skjedde i 1962.

³ Les mer om dette i årbok for 2001 – Erik Sanness Johnsen: "Don Pedro".

Åkvåg-gårdene fotografert fra vest. Foto IS 2012

Vandrekomiteen har i år bestått av Thorvald A. Garthe (leder), Eli Ommundsen, Erik J. Vintermyr, Ingvar Stenersen, Dagfinn Pedersen, Tore Fidje, Yngvar E. Øigarden, Knut Hommefoss, Odd Åsmundhavn, Oddvar Pedersen, Olav Thormod Aakvåg, Reidar Johansen, Reidar Ørnevik, Erik S. Johnsen og Terkild Hope.
